

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

Sinagogda Sembolik Değere Sahip Kutsal Nesnelere

Sacred Objects with Symbolic Value in the Synagogue

Halit Ahmet ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi
Assist. Prof., Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Department of History of Religions
Isparta/Türkiye
halitciftci@sdu.edu.tr | 0000-0003-2037-6737

Furkan KAÇAR

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi
Res. Assist., Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Department of History of Religions
Isparta/Türkiye
furkankacar@sdu.edu.tr | 0000-0001-7009-7985

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 15 Aralık / December 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 24 Mart / March 2023

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2023

Atıf | Cite as: Halit Ahmet Çiftçi, Furkan Kaçar, "Sinagogda Sembolik Değere Sahip Kutsal Nesnelere", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50 (Haziran 2023/1), 119-136.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Sinagogda Sembolik Değere Sahip Kutsal Nesnelere*

Öz

Kutsalın ifade edilmesinde bir araç olarak kullanılan sembol, görünen ve görünmeyen diye adlandırılabilir iki kısımdan oluşmaktadır. Sembolün görünene kısmı, sembolün maddi anlamda var olan kısmıdır. Somut bir yapıya sahip nesnelere, dağ, taş, deniz, ağaç gibi tabiat unsurları, güneş, ay, yıldız gibi gök cisimleri, gündelik yaşamda kullanılan araç-gereçler, renkler, iletişim kurmak amacıyla çıkarılan sesler, sembolün bu kısmına örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda duyu organları ile algılanabilen her şey sembolün görünen kısmını oluşturma potansiyeline sahiptir. Sembolün diğer kısmı ise görünmeyen kısımdır. İnsanoğlunun akıl yürütme yoluyla ortaya koyduğu tüm düşünceleri, inançları, idealleri ve bir his olarak korkuları, sevinçleri, hüznüleri, endişeleri, umutları sembolün bu kısmına örnek teşkil edebilir. Sembolün ortaya çıkması sembolün söz konusu iki kısmının etkileşimi ile mümkündür. Şöyle ki, insan zihninde ve hislerinde yer edinen olgular daha iyi anlaşılabilir adına somut varlıklar üzerinde tecilli eder. Bu tecelli ile insan algısına kapalı gibi görünen ya da anlaşılması oldukça zor olan olgular somut varlıklar aracılığıyla kendini ifşa etme olanağı bulur. Sembol de, bahsi geçen etkileşimin neticesinde ortaya çıkan bir tür köprüdür. Bu köprü vasıtası ile insan, soyut olgulardan somut gerçekliklere yolculuk yapma olanağı bulur. Dinler de yapıları gereği sembolere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla dinlerin özünü oluşturan itikadi meseleler, dini duygular ve tarihsel anlatılar semboller yoluyla ifade edilmektedir. Bir din olarak Yahudilik de pek çok sembolü içerisinde barındırmaktadır. Bu sembollerin en yaygın kullanıldığı yerlerin başında ise Yahudi mabetleri yer almaktadır.

Yahudilikte mabet geleneğinin Musa döneminde mişkan adı verilen taşınabilir çadır mabet ile başladığı, biblik çağlarda Kudüs'te inşa edilen Süleyman Mabedi ile devam ettiği kabul edilmektedir. Bu tarihsel süreçte mabetteki bazı nesnelere ise kullanım amaçlarının ötesine geçerek kutsalın bir tecellisi olarak düşünülmüştür. Dini bir hüviyet kazanan bu nesnelere, sahip oldukları kutsallığın da etkisi ile sembolik anlamlarla donatılmıştır. Günümüzde ise Yahudi mabet geleneğinin son şekline karşılık gelen sinagoglar, bu sembolik nesnelere ev sahipliği yapmaktadır. Bir mabet olarak sinagogu, diğer dinlere ait ibadethanelerden ayıran bu nesnelere, hem dini hem de milli anlamda Yahudiliğe müstakil bir kimlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda sinagogdaki kutsal nesnelere, Yahudiliğin çağlar boyunca tecrübe ettiği olayları bir sonraki nesle aktarmada köprü vazifesi görmekte ve müntesiplerinin dine olan bağlılıklarını pekiştirmektedir.

Sinagogda pek çok nesne ön plana çıkmaktadır. Ancak bu nesnelere hepsi sembol olma vasfını taşımamaktadır. Çünkü herhangi bir nesnenin dini sembol olabilmesi için kutsallıkla ilişkilendirilmesi ve altının mutlaka zihinsel birtakım olgularla doldurulması gerekmektedir. Bu bağlamda sinagogda kullanılan kutsal dolap, teva, Sefer Tora, Ner ha-Tamid, Menora, Hanukiya,

* Bu makale "*Sembol-Nesne İlişkisi Bağlamında Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Kutsal Nesnelere*" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

mikve ve şofar gibi nesnelere bahsi geçen unsurları taşımaları sebebiyle sembolik anlamlarla donatılmıştır. Bu nesnelere kullanım amaçlarının ötesine geçerek birtakım olguların ifşa edilmesinde aracı olmuşlardır. Biz de bu araştırmamızda, yukarıda ifade edilen kutsal nesnelere sembolik anlamlarını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Sinagog, Sembol, Nesne, Kutsal.

Sacred Objects with Symbolic Value in the Synagogue

Abstract

The symbol, which is used as a tool in the expression of the sacred, consists of two parts that can be called visible and invisible. The visible part of the symbol is the material part of the symbol. Objects with a concrete structure, natural elements such as mountains, stones, sea, trees, celestial objects such as the sun, moon and stars, tools used in daily life, colors, sounds made to communicate can be given as examples of this part of the symbol. In this context, everything that can be perceived by the sense organs has the potential to form the visible part of the symbol. The other part of the symbol is the invisible part. All the thoughts, beliefs, ideals, and fears, joys, sorrows, worries and hopes that human beings reveal through reasoning can serve as an example to this part of the symbol. The emergence of the symbol is possible with the interaction of these two parts of the symbol. Namely, the phenomena that take place in the human mind and feelings manifest on concrete entities in order to be better understood. With this manifestation, phenomena that seem closed to human perception or that are very difficult to understand find the opportunity to reveal themselves through concrete entities. The symbol is also a kind of bridge that emerges as a result of the mentioned interaction. Through this bridge, people have the opportunity to travel from abstract facts to concrete realities. Religions also need symbols due to their structure. Therefore, creed issues, religious feelings and historical narratives that constitute the essence of religions are expressed through symbols. Judaism as a religion also contains many symbols. Jewish temples are the most common places where these symbols are used.

It is accepted that the temple tradition in Judaism started with the portable tent temple called mishkan in the period of Moses and continued with the Temple of Solomon built in Jerusalem in the biblical ages. In this historical process, some objects in the temple were considered as a manifestation of the sacred by going beyond their intended use. These objects, which have gained a religious identity, are equipped with symbolic meanings with the effect of their holiness. Today, synagogues, which correspond to the last form of the Jewish temple tradition, host these symbolic objects. These objects, which distinguish the synagogue as a temple from places of worship of other religions, give Judaism an independent identity both in religious and national terms. In this context, the sacred objects in the synagogue act as a bridge in transferring the events experienced by Judaism throughout the ages to the next generation and reinforce their adherents' devotion to religion.

Many objects stand out in the synagogue. However, not all of these objects qualify as symbols. Because for any object to be a religious symbol, it must be associated with holiness and its gold must be filled with mental phenomena. In this context, objects such as the sacred cabinet, teva, Sefer Tora, Ner ha-Tamid, Menorah, Hanukiya, mikveh and shofar used in the synagogue are equipped with symbolic meanings because they carry the aforementioned elements. These objects went beyond their intended use and became a mediator in the disclosure of some facts. In this research, we will examine the symbolic meanings of the sacred objects mentioned above.

Keywords: History of Religions, Judaism, Synagogue, Symbol, Object, Sacred.

Giriş

Yahudilerin tarih sahnesinde ilk boy gösterdikleri dönem, “Atalar Dönemi” olarak isimlendirilmektedir. M.Ö 1900’lerde İbrahim ile başlayan bu dönemin İshak ve Yakup ile devam ettiği kabul edilmektedir. İlk İbrani ataları olarak da bilinen bu üç peygamber döneminde İsrailoğulları topluca ibadet edecekleri mabetler inşa etmemişler, daha ziyade ibadetleri ferdi olarak yerine getirmişlerdir.¹ Söz konusu anlayış, İsrailoğullarının Mısır’dan çıkıp, bir cemaat haline gelmesiyle değişmeye başlamıştır. Bu dönemde, toplanma çadırı veya buluşma çadırı olarak da bilinen “mişkan” adı verilen portatif bir mabet inşa edilmiş ve İsrailoğullarının toplu halde ibadet edebilmesinin önü açılmıştır. Çöl şartlarına uygun şekilde sert deriden inşa edilen mişkan, iki ana kısma ayrılmıştır. “Kutsal kısım” olarak isimlendirilen ilk bölmede kurban ibadetinin icra edildiği mezbah ile menora; “en kutsal kısım” olarak isimlendirilen diğer bölmede ise Ahit Sandığı yer almıştır.²

Mişkan, Mısır’dan çıkıp vaat edilmiş topraklara gitmek üzere çölde dolaşan İsrailoğullarının Tanrı ile iletişime geçmelerinde sembolik bir anlama sahip olmuştur. Bu anlamda mişkanın, dönemin diğer dinsel geleneklerinde de görülen mabetlerin yeryüzü ile sema arasındaki bağlantı noktası olduğuna dair inancın Yahudi geleneğindeki karşılığı olduğu söylenebilir. İsrailoğulları da bu bağlantı sayesinde Tanrı’nın kendi aralarında hazır bulunduğunu ve ilahi rahmetin kendilerine intikal ettiğini düşünmüşlerdir. Bu da mişkanın, Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki bağın ve iletişimin sembollerinden biri olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Ayrıca mişkan, Mısır’dan çıktıktan sonra dağınık halde yaşayan İsrailoğullarının bir cemaat oluşturmalarına ve bir araya gelme tecrübesi edinmelerine olanak tanınmasıyla da ayrı bir sembolik değere sahiptir. Mişkan, Süleyman Mabedi tamamlanıncaya kadar Yahudiler için hem dini hem de sosyal anlamda mühim bir rol üstlenmiş ve ileride yapılacak Yahudi mabetleri için de ilham kaynağı olmuştur.³

İsrailoğullarının çöldeki yaşamları, Nun oğlu Yeşu döneminde vaat edilmiş topraklara ulaşmaları ile kısmen de olsa sona ermiştir. Bu dönemden itibaren İsrailoğulları, kendilerine Tanrı tarafından tahsis edildiğine inandıkları kutsal topraklara yerleşmeye başlamışlardır. Davud, Kudüs’ü

¹ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (Ankara: İsam Yayınları 2012), s. 193.

² Muhammed Güngör, “Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi”, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* No 1, (2017), s. 56.

³ Gürkan, *Yahudilik*, s. 193.

fethettikten sonra Kudüs'e büyük bir mabet yapmak istemiş ancak muvaffak olamamıştır. Davud'dan sonra iktidara gelen oğlu Süleyman, babasının inşa etmeye muvaffak olamadığı mabedi inşa ederek Yahudi tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu dönemden itibaren Yahudilik mabet merkezli bir din haline gelmiş, kurban ve dua gibi gündelik ibadetlerin yanında haftalık ve yıllık ibadetler de mabette yapılmaya başlanmıştır.⁴ İbranicede Bet ha-Mikdaş olarak isimlendirilen bu mabet, tanrı ile doğrudan iletişime geçilebilen kutsal bir mekân olarak tasavvur edilmiş ve tanrısal iletişimin bir sembolü olarak düşünülmüştür. Yaklaşık on asır boyunca Yahudilerin hem dini hem de gündelik yaşamlarına yön veren Süleyman Mabedi, M.S. 70 yılında Romalılar tarafından tamamen yıkılmış ve II. Mabet Dönemi bu şekilde sona ermiştir.⁵

M.S. 70 yılında Mabet'in yıkılması ile birlikte Yahudiler için yeni bir mabet ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu tarihten itibaren Mabet'ten mahrum kalan Yahudiler, ibadetlerini yerine getirebilecekleri yeni bir toplanma yerine ihtiyaç duymuşlardır. Sinagoglar da bu amaca hizmet etmek üzere Yahudiler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Miladi I. yüzyılın sonlarından itibaren neredeyse tüm Yahudi cemaatleri tarafından kullanılmaya başlanan sinagoglar, günümüze dek dini önemini korumuş ve Yahudiler için yegâne ibadet yeri olarak kabul edilmiştir.⁶

Sinagogda kutsal bir değer atfedilerek sembolleştirilmiş nesnelere çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda söz konusu nesnelere ilk Yahudi mabedinden günümüze dek geçirdiği aşamalar sembolik anlamlarıyla birlikte değerlendirilecektir. Ayrıca söz konusu nesnelere sembolik anlamlarının yanında dini ve tarihi anlamları da göz önünde bulundurulacaktır. Bu anlamların yanında söz konusu nesnelere kutsallaşma nedenlerine de değinilerek çalışma zenginleştirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın kapsamı ise sinagogdaki sembolik değeri olan nesnelere sınırlandırılacaktır. Burada nesneden kastımız, maddi anlamda belli bir hacme sahip olan ve duyu organları ile algılanan unsurlardır. Bu çerçevede, sinagogda kendisine kutsallık atfedilerek sembolleştirilmiş nesnelere çalışmamızın odağında olacaktır.

Çalışmanın amacı ise sinagogdaki kutsal nesnelere hangi dini veya dünyevi nedenlerden dolayı sembolik anlamlar kazandığını irdelemektir. Bunun yanında bahsi geçen nesnelere Tevrat'taki konumlarının çözümlenmesi de çalışmamızın ana amaçlarından birini teşkil etmektedir.

1. Sinagogdaki Sembolik Nesnelere

Yahudi mabetlerindeki kutsal nesnelere ele almadan önce kısaca sembolden bahsetmek yerinde olacaktır. Sembolü "gizli bir anlamı ortaya çıkaran bir tasvir ya da bir gizin tecellisi" şeklinde tanımlayan Gilbert Durand, insan zihni için kapalı gibi görünen bazı olguların semboller yoluyla ifşa edildiğini iddia etmiştir. O, sembolün görünen ve görünmeyen iki boyutu olduğunu savunmuş,

⁴ Ali Osman Kurt - Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2019), s. 161-170.

⁵ Güngör, "Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi", s. 58-59.

⁶ Adem Özen, *Yahudilik'te İbadet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), s. 83.

algılanması güç soyut hakikatleri sembolün görünmeyen boyutuyla; sembolün somut bir şekle bürünmesine olanak tanıyan somut varlıkları da sembolün görünen boyutuyla ilişkilendirmiştir. Ona göre sembol, sahip olduğu bu iki boyutunun karşılıklı etkileşimi ile bazı olguların zihin tarafından daha açık ve kolay biçimde algılanmasına olanak tanımaktadır.⁷ Dinler de sahip oldukları karakteristik özellikleri sebebiyle insan algısının anlamakta zorlanacağı bazı olguları ihtiva etmektedir. Bu olgular dini semboller vasıtası ile açığa çıkmakta ve kutsalın tecelli ettiği unsur haline gelmektedir.⁸

Yahudi tarihinde hem dinsel hem de seküler anlamda kıymetli bir yere sahip olan mabet, içerisinde barındırdığı sembollerle ön plana çıkmıştır. Bu sembollerden bazıları nesnelere aracılığıyla somut hale gelmiş ve zamanla kutsallaştırılmıştır. Mişkandan itibaren yavaş yavaş Yahudi mabetlerinin bir parçası haline gelen bu nesnelere bazıları kutsallıklarını Tevrat'tan; bazıları ise siyasi, kültürel veya sosyal olaylardan almıştır. Dini anlamlarının yanında, milli bir kimlik olarak, Yahudiliği ifade etmek üzere de kullanılan bu nesnelere, günümüzde sinagogların vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu kapsamda, Sinagoglarda sembolik değere sahip ön önemli nesnelere arasında Aron ha Berit, teva, Sefer Tora, Menora, Ner Hatamid, Hanukiya, mikve, şofar gibi nesnelere dikkati çekmektedir.⁹

1. 1. Aron ha-Berit (Ahit Sandığı) ve Aron ha-Kodeş (Kutsal Dolap)

İbranice'de Aron ha-Berit olarak adlandırılan "Ahit Sandığı", Tevrat tomarlarının (Sefer Tora) ve On Emir'in yazılı olduğu tabletlerin çöl yolculuğu sırasında güvenli bir şekilde taşınması ve muhafaza edilmesi için kullanılan sandığa verilen isimdir. İlk defa Musa döneminde ortaya çıkan Ahit Sandığı, sonraki dönemlerde Yahudi geleneğinin en kutsal nesnesi olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Tanrı Tevrat'ta Musa'ya Ahit Sandığını nasıl yapması gerektiğini şu ifadelerle anlatmıştır:

*"Akasya ağacından bir sandık yapınlar. Boyu iki buçuk, eni ve yüksekliği birer buçuk arşın olsun. İçini de dışını da saf altınla kapla. Çevresine altın pervaz yap. Dört altın halka döküp dört ayağına tak. İki bir yanda, ikisi öbür yanda olacak. Akasya ağacından sırtıklar yapıp altınla kapla. Sandığın taşınması için sırtıkları yanlardaki halkalara geçir. Sırtıklar sandığın halkalarında kalacak, çıkarılmayacak. Antlaşmanın taş levhalarını sana vereceğim. Onları sandığın içine koy."*¹¹

"Saf altından bir Bağışlanma Kapağı yap. Boyu iki buçuk, eni bir buçuk arşın olacak. Kapağın iki kenarına dövme altından birer Keruv yap. Keruvlar'dan birini bir kenara, öbürünü öteki kenara, kapakla tek parça halinde yap. Keruvlar yukarı doğru açık kanatlarıyla kapağı örtecek. Yüzleri birbirine dönük olacak ve kapağa bakacak. Kapağı sandığın üzerine, sana vereceğim taş

⁷ Gilbert Durand, *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), s. 13.

⁸ Şinasi Gündüz, "Mecusilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), s. 518

⁹ Detaylı bilgi için bkz. İsmet Eşmeli, "Dinlerde Mabet İbadet İlişkisi (Yahudilik Örneği)", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11, (Bahar 2019), 24-43.

¹⁰ Morris Jastrow vd., "Ark of Covenant", *Jewish Encyclopedia*, ed. Isidore Singer (London: Funk & Wagnalls, 1902), s. 103.

¹¹ Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi -Yeni Yaşam Yayınları, 2009); Mısır'dan Çıkış, 25: 10-16.

levhaları ise sandığın içine koy. Seninle orada, Levha Sandığı'nın üstündeki Keruvlar arasında, Bağışlanma Kapağı'nın üzerinde görüşeceğim ve İsraililer için sana buyruklar vereceğim."¹²

Söz konusu pasajlarda Tanrı, Musa'ya gönderdiği vahyin yazılı olduğu taş levhaları koyması için bir sandık yapmasını emretmiş ve bu sandık aracılığıyla İsrailoğulları ile iletişime geçeceğini vaat etmiştir. İlk ortaya çıktığı dönemlerde mişkanda, daha sonraları ise Süleyman Mabedi'nin en kutsal bölümünde muhafaza edilen Ahit Sandığı, Tanrı'nın her daim İsrailoğulları arasında bulunmasının ve İsrailoğulları ile yapmış olduğu ahdin sembolü olarak düşünülmüştür. Sandığın içerisinde Tanrı'nın İsrailoğulları ile yaptığı sözleşmenin temelini oluşturan On Emir'in yazılı olduğu iki taş tabletin ve Tevrat tomarlarının bulunması, Yahudilerce Tanrı'nın kutsal kitap yoluyla yeryüzünde tezahür etmesi olarak düşünülmüş ve Sina dağında yapılan ahdin somut bir nişanesi olarak kabul edilmiştir. İlahi vahyin tecellisi olarak da düşünülen Ahit Sandığı, tanrısal aşkınlığın sembolü olarak algılanmış, sıradan insanların dokunamayacağı ulvi bir nesne olarak görülmüştür. Miladi altıncı asra kadar mabette korunan bu sandık, Yahudilerin M.S. 586 yılında Kudüs'ten dolayısıyla mabetten sürgün edilmesiyle birlikte ise kaybolmuştur.¹³

Ahit Sandığı'nın kutsallığı, özellikle miladi birinci asrın sonlarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan sinagoglarda da etkisini göstermiştir. Bu bağlamda Yahudiler, Ahit Sandığı'nın kutsallığını anımsamak ve kendilerine gelen yasanın aşkınlığını hatırlamak maksadıyla sinagoglara İbranice'de "Aron ha-Kodeş" adı verilen kutsal dolabı yerleştirmişlerdir. Kutsal dolabın üzeri "parohet" adı verilen işlemeli bir örtüyle örtülmektedir. İpek ve kadife gibi değerli kumaşlardan imal edilen parohet, Süleyman Mabedi'nde Ahit Sandığı'nın bulunduğu bölümü diğer bölümden ayırmakta kullanılan paravanı sembolize etmektedir. Günümüzde "Sefer Tora" adı verilen Tevrat rulolarını saklamak amacıyla kullanılan bu kutsal dolap, mişkandan Süleyman Mabedi'ne kadar mabette muhafaza edilen Ahit Sandığı'nı sembolize etmektedir.¹⁴

Resim 1 Aron ha-Kodeş¹⁵

¹² Mısır'dan Çıkış, 25: 17-22.

¹³ İsmail Başaran, "Ahit Sandığı: Eski İsrail'in En Kutsal Ayinsel Eşyası", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 15/30, (Mart 2020), s. 236-244.

¹⁴ İnci Türkoğlu, "Yahudi Geleneğinde Sinagog", *Toplumsal Tarih Dergisi* 112/4, (Nisan 2003), s. 112.

¹⁵ Loyola Marymount University, New Aron KaKodesh, "Holy Ark," Gifted to LMU (Erişim 20 Kasım 2022).

Dolayısıyla Yahudiler, geçmişte atalarının Ahit Sandığı'na yüklemiş oldukları anlamları bugün kutsal dolaba yüklemekte ve geleneğe olan sıkı bağlılıklarını sembolik yolla sürdürmektedirler.

1.2. Teva

Teva, kutsal dolabın hemen önünde yer alan ve Tevrat pasajlarını okumak amacıyla kullanılan kürsüye verilen isimdir. Teva'nın kutsallığı ise Babil sürgününden sonra Yahudi toplumuna liderlik eden Ezra'ya dayanmaktadır. Ezra, Babil'den Kudüs'e dönen İsrailoğullarının tekrar bir araya gelerek cemaat olmasında ve milli bir kimlik olarak Yahudiliğin benimsenmesinde oldukça etkili olmuştur. Ezra aynı zamanda kaybolmaya yüz tutan Tevrat'ı tekrar derlemiş, Tevrat'ın daha kolay okunabilmesi için harfleri harekelendirmiş ve haftalık Tevrat okuma geleneği oluşturmuştur.¹⁶ Teva da söz konusu dönemde Ezra'nın Tevrat okumak amacıyla kullanıldığı ahşap bir kürsü olarak ortaya çıkmıştır. Ezra sonrası dönemde de kullanılmaya devam edilen Teva, günümüzde sinagogların vazgeçilmez unsurlarından biridir.¹⁷

Resim 2 Teva ve Ner ha-Tamid¹⁸

Ezra döneminde olduğu gibi günümüzde de ahşaptan imal edilen teva, mabede gelen herkesin görebileceği şekilde sinagogun merkezine konumlandırılmaktadır. Teva'nın bu konumu, Yahudiler için Tevrat'ın hayatlarında merkezi bir konumda olması gerektiğini sembolize etmektedir. Teva aynı zamanda Süleyman Mabedi'nde hayvanları kurban etmek amacıyla kullanılan kurban taşıma da sembolize etmektedir.¹⁹ Söz konusu sembolizme benzer bir anlayış Hıristiyan kiliselerinde de mevcuttur. Bu bağlamda kiliselerde, Evharistiya ayininin gerçekleştirildiği Komünyon masası İsa Mesih'in kurban edilişi ile özdeşleştirilmekte ve sembolik bir nesne olarak düşünülmektedir.²⁰

¹⁶ Baki Adam, "Yahudilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), s. 214.

¹⁷ Cyrus Adler- Judah David Eisenstein, "Pulpit", *Jewish Encyclopedia*, ed. Isidore Singer (London: Funk & Wagnalls, 1902), s. 267.

¹⁸ Yeni Vatan Gazetesi, Ahrida Sinagogu'un İstanbul Balat'da İlginç Hikayesi (Erişim 20 Kasım 2022).

¹⁹ Türkoğlu, "Yahudi Geleneğinde Sinagog", s. 112.

²⁰ Ahmet Güç, *İlahi Dinlerde Ma'bed* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1992), s. 94-97.

1. 3. Sefer Tora

Yahudi inancına göre Tevrat, bizzat Tanrı tarafından Musa'ya vahyedilen ilahi bir kitaptır. Sefer Tora da “Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye” bölümlerinden oluşan Tevrat'ın, belirli kaidelere uygun şekilde yazılmış ve rulo haline getirilmiş şekline verilen isimdir. Biblik çağlarda sırasıyla mişkan ve Süleyman Mabedi'ndeki Ahit Sandığı'nda saklanan Sefer Tora, günümüzde sinagogdaki kutsal dolapta muhafaza edilmektedir.²¹

Resim 3 Sefer Tora²²

Yahudilikte dinen yenilmesinde ve kullanılmasında sakınca olmayan ürünlere kaşer veya koşer adı verilmektedir. Sefer Tora'nın yazılacağı Tevrat ruloları da mutlaka kaşer bir hayvanın derisinden elde edilmiş olmalıdır. Bu rulolar “Sofer” adı verilen kâtipler tarafından kaleme alınırlar. Soferler Tevrat metinlerini yazarken harflerin yazım şekline, sayfa düzenine ve noktalama işaretlerine oldukça özen gösterirler.²³ İbranice'nin tüm incelikleri göz önünde bulundurularak yazılan bu rulolar İbranice'de “atse hayim” denilen haznenin içerisine yerleştirilir ve “meil” adı verilen bir bez ile örtülür.²⁴

Yahudilikte, Pazartesi ve Perşembe günlerinin yanında Şabat gününde ve dini bayramlarda sinagoglarda Tevrat okunmaktadır.²⁵ Bu günlerde Sefer Tora, yetkili din adamı tarafından kutsal dolaptan çıkartılır ve herkesin görebileceği şekilde havaya kaldırılır. Cemaat de yasaya olan hürmetlerinden ötürü ayağa kalkarak Tevrat rulolarını selamlar. Tevanın üzerine konulan Tevrat ruloları din adamı veya cemaattaki ehil bir kişi tarafından yüksek sesle okunur. Tevrat okuyan kişi, ruloların zarar görmemesi için “yad” adı verilen bir kalemle okuduğu kısmı takip eder.²⁶

²¹ Suzan Alalu, *Yahudilikte Kavram ve Değerler (Dinsel Bayramlar- Dinsel Kavramlar- Dinsel Gereçler)* (İstanbul: Gözlem Basım ve Yayın A.Ş., 1996), s. 265.

²² Sevivon, “Yaşam Döngüsü ve Semboller” (Erişim 21 Kasım 2022).

²³ Marc-Alain Ouaknin, *Symbols of Judaism* (New York: Barnes & Noble Books, 2000), s. 38-49.

²⁴ Yusuf Besalél, “A-Kotel A-Maaravi”, *Yahudilik Ansiklopedisi* (Ankara: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2001), 1/49.

²⁵ Geoffrey Parrinder, *Worship in the World's Religions* (London: Sheldon Press, 1974), s. 175.

²⁶ Miriam Chaikin, *Menorahs, Mezuzas and Other Jewish Symbols* (New York: Clarion Books, 1990), s. 46.

Sefer Tora, Yahudilerce, Tanrı tarafından Musa'ya vahyedilen Tevrat'ın en önemli kanıtı ve en bariz sembolüdür. Bu bilinçle Yahudiler tarih boyunca Sefer Tora'ya özel bir ilgi göstererek onu mabetlerinin en kutsal bölümünde muhafaza etmişler, parşömen üzerine yazılan metnin orijinal Tevrat metniyle bire bir aynı olması amacıyla yazılışına ve okunuşuna itina göstererek kutsallığına halel getirmemek için uğraşmışlardır. Ayrıca Yahudiler Sefer Tora'yı, hem dini hem dünyevi anlamda İsrailoğulları tarihinin kıymetli bir tanığı ve sembolik bir yansıması olarak değerlendirmişlerdir.

1.4. Menora

Menora, mişkan ve Süleyman Mabedi'nde aydınlatma amacıyla kullanılan yedi kollu şamdana verilen isimdir.²⁷ Menora'nın kutsallığı Tevrat'taki şu ifadelerle dayanmaktadır:

“İsrail halkına buyruk ver, kandilin sürekli yanması için saf sıkma zeytinyağı getirsinler. Harun'la oğulları kandilleri benim huzurumda, Buluşma Çadırı'nda Levha Sandığının önündeki perdenin dışında, akşamdan sabaha kadar yanar tutacaklar. İsraililer için kuşaklar boyunca sürekli bir kural olacak bu.”²⁸

Bir diğer Tevrat pasajında ise Menora'nın nasıl yapılacağı şu ayrıntılı ifadelerle anlatılmaktadır:

“Saf altından bir kandillik yap. Ayağı, gövdesi dövme altın olsun. Çanak, tomurcuk ve çiçek motifleri kendinden olsun. Kandillik üç kolu bir yanda, üç kolu öteki yanda olmak üzere altı kollu olacak. Her kolda badem çiçeğini andıran üç çanak, tomurcuk ve çiçek motifi bulunacak. Altı kol da aynı olacak. Kandilliğin gövdesinde badem çiçeğini andıran dört çanak, tomurcuk ve çiçek motifi olacak. Kandillikten yükselen ilk iki kolun, ikinci iki kolun, üçüncü iki kolun altında kendinden birer tomurcuk bulunacak. Toplam altı kol olacak. Tomurcukları, kolları tek parça olan kandillik saf dövme altından olacak. “Kandillik için yedi kandil yap; kandiller karşısını aydınlatacak biçimde yerleştirilsin. Fital maşaları, tablaları saf altından olacak. Bütün takımları dahil kandillige bir talant saf altın harcanacak. Her şeyi sana dağda gösterilen örneğe göre yapmaya dikkat et.”²⁹

Resim 4 Menora.³⁰

²⁷ Chaikin, *Menorahs, Mezuzas and Other Jewish Symbols*, s.53.

²⁸ Mısırdan Çıkış, 27: 20-21.

²⁹ Mısır'dan Çıkış, 25: 31-40.

³⁰ Sevivon, “Yaşam Döngüsü ve Semboller” (Erişim 21 Kasım 2022).

Söz konusu pasajlardan ilkinde Tanrı, İsrailoğullarına mabette, akşamdan sabaha kadar bir ışık yakmalarını emretmiş ve bu emre kuşaklar boyunca uyulması gerektiğini vurgulamıştır. İkinci pasajda ise Menora'nın hangi maddeden yapılacağından şeklinin nasıl olması gerektiğine kadar her unsur oldukça detaylı biçimde aktarılmıştır. Yahudiler de Tanrı'nın bu emirleri gereği ilk dönemlerde mişkanda akşamdan sabaha kadar Menora vasıtası ile ışık yakmışlardır. Bu gelenek mişkandan sonra Süleyman Mabedi'nde de devam etmiş, ancak ilerleyen dönemde nesilden nesle aktarılan Menora'nın kaybolması ve mabedin de M.S. 70 yılında tamamen yıkılması, mabette ışık yakma geleneğinin değişmesine sebebiyet vermiştir.³¹

Menora, sembolik olarak, evrenin yedi günde yaratılmasına karşılık gelmektedir. Tevrat'ta ifade edildiği üzere, Tanrı, evreni altı günde yaratmış ve yedinci günde de dinlenmiştir. Bu sebeple Yahudiler de Menora'nın altı kolunu yaratılışın altı aşaması ile merkezdeki kolu ise yedinci gün olan Şabat'la ilişkilendirmişler ve Tanrı'nın evreni yaratırken "Işık olsun" emrini de Menora'nın yanan ışıkları ile özdeşleştirmişlerdir.³² Ayrıca Menora'nın, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkıp Sina Dağı'na varıncaya kadar geçirdikleri yedi haftayı, antik dönemin yedi ana bilim dalını ve yedi gök cismini simgelediği de düşünülmektedir.

Menora'nın Yahudilikteki bir diğer sembolik anlamı Hayat Ağacı'nı simgelemesidir. Yahudi geleneğinde, cennette var olduğuna inanılan Hayat Ağacı, ölümsüzlüğün ve bilgeliğin kaynağıdır. Menora, hem Tanrı tarafından kutsanmış bir nesne olması hem de ağaca benzeyen görünüşü sebebiyle Yahudilerce Hayat Ağacı'nın bir sembolü olarak düşünülmekte ve tıpkı Hayat Ağacı gibi Menora'nın da Yahudi varlığının sonsuzluğunu ve kutsallığını ifade ettiğine inanılmaktadır. Bu sebeple Menora başta İsrail Devleti'nin amblemi olmak üzere Yahudi kimliğine karşılık gelen başta siyasi, kültürel ve sanatsal olmak üzere birçok alanda sıklıkla kullanılmakta ve bir ulus olarak İsrail Devleti'nin yeniden doğumunu sembolize ettiği düşünülmektedir. Görüldüğü üzere günümüzde Menora, sinagogda bir aydınlatma aracı olarak kullanılmasa da sembolik bir nesne olarak varlığını sürdürmektedir.

1.5. Ner ha-Tamid

Ner ha-Tamid, sinagogda kutsal dolabın yanında, tavana asılı halde bulunan ve sürekli yanan lambaya verilen isimdir. Ebedi ışık, sonsuz ışık gibi anlamlara gelen Ner ha-Tamid, işlemeli bir gövdeye sahiptir. Bu gövde bir zincir vasıtası ile tavana sabitlenmektedir. Geçmişte zeytinyağı gibi malzemelerle yakılan Ner ha-Tamid, günümüzde daha çok elektrik ve gaz kullanılarak yakılmaktadır.³³

Menora başlığında da bahsedildiği üzere mişkandan itibaren mabedin önemli bir parçası olarak görülen ışık, başlangıçta Menora vasıtası ile kendisine yer bulmuş, ilerleyen dönemde ise yerini Ner ha-Tamid denilen lambaya bırakmıştır. Bu değişim ile birlikte, mabedin yerini alan sinagoglarda,

³¹ Alalu, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, s. 236.

³² Cyrus Adler- Judah David Eisenstein, "Menorah", *Jewish Encyclopedia*, ed. Isidore Singer, (London: Funk & Wagnalls, 1902, s. 494.

³³ Güç, *İlahi Dinlerde Ma'bed*, s. 114-115.

Tevrat dönemlerindeki Menora yerine içerisinde zeytinyağı bulunan bir tür yağdanlıkla ışık yakılmaya başlanmış ve bu sayede hem mişkanda hem de Süleyman Mabedi'nde devamlı yanan Menora'nın anısı yaşatılmaya çalışılmıştır.³⁴ Bu bağlamda Menora'ya yüklenen sembolik anlamlar zamanla Ner ha-Tamid'e de yüklenmiştir.³⁵

1.6. Hanukiya

Hanukiya, İsrailoğullarının M.Ö. 165 yılında ikinci tapınağı düşman istilasından kurtarması adına kutlanan "Hanuka" bayramında kullanılan dokuz kollu şamdana verilen isimdir.³⁶

Resim 5 Hanukiya.³⁷

"Işıklar Bayramı" veya "Mumlar Bayramı" olarak da bilinen Hanuka, M.Ö. 165 yılında İsrail topraklarında hüküm süren Grek Selevkid (M.Ö 323-363) yönetiminin Helenleştirme politikasına ve kutsal mabedi putperest ibadet merkezi haline dönüştürme çabasına karşı Makabiler diye bilinen dindar Yahudi grubun mabette elde ettiği zafer anısına kutlanan Yahudi bayramıdır. Söz konusu bayramın en önemli sembolü ise Hanukiya'dır. Zira Yahudiler, Selevkid yönetimine karşı elde ettikleri zaferin ardından mabet içerisinde yalnızca bir günlük yağı kalan bir kandil yakmışlar ve bu yağ sekiz gün boyunca yanık kalmıştır. Yahudiler de bu mucizevi olayı anımsamak adına her Hanuka bayramında belli ritüellerle kandil yakarak ibadet etmektedirler.³⁸

Tevrat sonrası döneme dayanması sebebiyle Yahudi geleneği içinde küçük bayramlardan bir olarak kabul edilen Hanuka bayramı Kislev (Kasım-Aralık) ayının 25. günü başlar ve sekiz gün devam eder.³⁹ Bayramın birinci günü havanın kararmasıyla birlikte çeşitli dualar eşliğinde Hanukiya'ya yerleştirilen ilk mum yakılır. Devam eden sekiz gün içerisinde mum sayısı artırılarak devam eder. Tüm mumların yakılması için şamaş adı verilen aracı bir mum kullanılır. Bayram süresince binaların, evlerin ve sinagogların yüksekçe bir yerine yerleştirilen Hanukiya, Yahudilerce, mabedin kendilerine tekrar tahsis edilmesini ve mabedin putperest unsurlardan temizlenmesini sembolize etmektedir. Bu sebeple Yahudiler her Hanuka bayramında Hanukiya'yı mumlarla donatmakta, dini anlamda

³⁴ Besalel, "Ner Tamid", 2/ 443-444.

³⁵ Chaikin, *Menorahs, Mezuzas and Other Jewish Symbols*, s. 48.

³⁶ Matt Stefon, *Judaism: History, Belief and Practise*, (New York: Britannica Educational Publishing, 2012), s. 181.

³⁷ Sevivon, "Hanuka" (Erişim 19 Kasım 2022).

³⁸ Gürkan, *Yahudilik*, s. 214.

³⁹ Mehmet Bayraktar, *Üç Dinin Tarihi* (İstanbul: Saf Yayınları, 2016), s. 122.

Yahudiliğin, ulus anlamında da İsrailoğullarının ışığının sonsuza dek süreceğini milli hikâyeler ve şarkılar eşliğinde kutlamaktadırlar.⁴⁰

1.7. Mikve

Yahudilikte mikve (İbranice’de Mikveh), maddi veya manevi temizliğini yitirmiş bir Yahudi’nin, belli kural ve kaidelere bağlı kalarak, içine dalıp çıktığında sahip olduğu kirlerden temizlenmesini sağlayan, Yahudi şeriatına uygun şekilde hazırlanmış, içi su dolu havuzdur. Yetişkin bir insanın dalabileceği boyutta inşa edilen mikve, yaklaşık 120 cm derinliğinde ve üç-dört kişinin sığabileceği genişliktedir. Havuzun su seviyesinin hemen altında 5-8 cm aralığında değişebilen küçük bir delik mevcuttur. Bu delik mikveyi, “bor” adı verilen ve mikveye temiz su kaynağı sağlayan küçük bir havuza bağlamaktadır. Eskiden yalnızca yağmur suları ile doldurulan mikve, günümüzde musluk suyu ile doldurulmakta ve borudan gelen doğal yağmur suyu ile beslenmektedir. Havuz her gün boşaltılıp temizlendikten sonra tekrar doldurulur.⁴¹

Resim 6 Mikve⁴²

Yahudi tarihinde su ile arınmanın ilk örneği olarak, Mısır’dan çıktıktan sonra Musa tarafından din adamı olarak atanan Harun ve oğullarının yapmış olduğu arınma ritüelleri ile çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen abdest benzeri uygulamalar gösterilmektedir. Ancak bu dönemde mikve benzeri bir havuzdan ziyade nehir ve göl gibi durgun suların arınma vasıtası olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁴³ Günümüzde uygulandığı şekliyle ilk mikvelerin ise milattan önce onuncu asırda ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁴⁴

Yahudilikte, dinsel gerekliliklere uygun şekilde mikvede gerçekleştirilen arınma ritüeline “tevila” denmektedir.⁴⁵ Mikvede yapılan en önemli tevilalardan bazıları şunlardır:

⁴⁰ Stefon, *Judaism: History, Belief and Practice*, s. 181.

⁴¹ M. Hadi Tezokur, *Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve’nin Yeri ve Önemi*, Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum), Ankara, 2012, s. 99-103.

⁴² Vikipedi, “Mikve” (Erişim 20 Kasım 2022).

⁴³ M. Hadi Tezokur, “Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve’nin Yeri ve Önemi”, s. 101.

⁴⁴ Besalel, “Mikve”, s. 101.

⁴⁵ Şinasi Gündüz, “Tevila”, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara, Vadi Yayınları, 1998), s. 368.

- Tevrat'a göre adet gören kadın kirli kabul edilmektedir. Bu sebeple muayyen gününü tamamlayan kadınlar belirli bir süre geçtikten sonra mikveye girerek arınmalıdır. Bu arınma icra edilmeksizin karı-koca arasındaki cinsel ilişki haramdır.⁴⁶

- Yahudi şeriatına göre, başka bir dinden Yahudiliğe geçen kişinin mikvede yıkanması gerekmektedir. Bu yıkanma vesilesi ile kişi geçmişte sahip olduğu manevi kirlere arınarak yeni bir sayfa açmış olur. Bu bağlamda, Yahudi şeriatında din değiştiren kişinin mikveye girişi, ana rahmine düşmeyi, mikveden çıkışı da doğuma benzetilmiş ve söz konusu ritüelin yeni bir kimliğe bürünmeyi sembolize ettiği düşünülmüştür.⁴⁷

- Yahudilikte mutfak eşyalarının kaşer hale getirilmesi için de mikve kullanılmaktadır. Eşyalara uygulanan bu temizlikte, din değiştirmede olduğu gibi, fiziksel bir arınmadan ziyade manevi temizlik amaçlanmakta ve eşyaların Tora'ya uygun şekilde kullanılması hedeflenmektedir.⁴⁸

- Yahudilikte evlenecek gelin adayının düğünden bir gün önce mikveye girerek tevila yapması gerekmektedir. Bu tevilanın hayatlarında yeni bir dönem başlayacak karı ve kocaya Yahudi yasalarına uygun bir hayat sürmelerine yardımcı olacağına inanılmaktadır.⁴⁹

Yukarıda da bahsedildiği üzere geçmişten günümüze Yahudi toplumunun arınmasında mühim bir görev üstlenen mikve, Yahudiler için maddi ve manevi kirlere arınarak yenilenmeyi, günahlardan arındırılmış saf bir kimlik kazanmayı sembolize etmektedir.

1.8. Şofar

Şofar, Yahudiler tarafından bazı dinsel törenlerde ve özel günlerde çalınan, üflemleri bir enstrümandır.⁵⁰ Kıvrımlı, renksiz ve doğal bir görünüme sahip olan şofar, en az bir yumruk büyüklüğünde ve üzerinde herhangi bir çatlak ya da delik olmayan koç ya da keçi gibi kaşer bir hayvanın boynuzundan yapılmaktadır.⁵¹ Hz. Musa'nın Sina dağında Tanrı'dan vahiy alırken kavminin altın buzağıya tapmasını çağrıştırması sebebiyle sığır, öküz gibi büyükbaş hayvanların boynuzlarından imal edilmesi yasaktır. Şofar çalan kişiye "tokea" denilmektedir.⁵²

⁴⁶ Rifai Erten, "Yahudilik'te ve Yahudi Kültüründe Şifa Anlayışı", *Kalemname Dergisi* 5/10 (Temmuz Aralık 2020), s. 301; Levililer, 15: 19-20.

⁴⁷ Alalu, "Yahudilikte Kavram ve Değerler", s. 252.

⁴⁸ Alalu, "Yahudilikte Kavram ve Değerler", s. 253.

⁴⁹ Asife Ünal, "Yahudi Düğün Gelenekleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2, (2016), s. 228-229.

⁵⁰ Gündüz, "Şofar", s. 355.

⁵¹ Rabi Nisim Behar, *Dini Uygulama Rehberi*, çev. Mordehay Yanar, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2004), s. 265.

⁵² Hüseyin Dikme, "Semavi Dinlerde İbadete Çağrı İletişim", *The Journal of Academiz Social Science Studies* 5/1 (Şubat 2012), s. 101.

Resim 7: Şofar.⁵³

Şofar'ın kökeni ve kutsallığı hakkında farklı kanaatler bulunmaktadır. Yahudilerce kabul edilen kanaate göre şofar, kutsal kitap kökenli bir nesnedir. Bu bağlamda Yahudiler, Mısır'dan Çıkış kitabında anlatılan, atalarının Sina Dağı'nda yaşadıkları tecrübe esnasında duyduğu güçlü boru sesini⁵⁴ ve Levililer kitabında yedinci ayın onuncu gününde Jübile ayının başlangıcının ilan edilmesi münasebetiyle çalınan boru sesini Şofar'ın kutsiyetinin birer delili olarak kabul ederek Eski Ahit'e dayandırmaktadırlar.⁵⁵ Başka bir kanaate göre ise şofar, eskiden Yahudiler tarafından savaş esnasında bir iletişim aracı olarak kullanılan bir nesne iken zamanla ibadetler sırasında kullanılmaya başlanan kutsal bir çalgı aletine dönüşmüştür.⁵⁶

Geleneksel Yahudilikte takvim yılı Tişri ayı ile başlatılmakta ve bu ayın ilk günü Yahudi yeni yılına yani Roş ha-Şana'ya karşılık gelmektedir. Yahudi tarihinde Âdem'in yaratılması, İbrahim, İshak ve Yakup'un doğumu, Musa'nın Firavun'un karşısına çıkması gibi önemli kabul edilen olayların bugünde gerçekleştiğine inanılmaktadır. Miladi takvime göre Eylül-Ekim aylarına denk gelen Roş ha-Şana, Yahudi takvimine göre en kutsal gün kabul edilen Yom Kippur'a kadar geçen on günlük tövbe dönemidir. Yahudiler bu zaman diliminde, geçirmiş oldukları yılın muhasebesini ve gelecek yılın planlamasını yaparlar. Tövbeye çağrı mahiyetinde sinagoglarda sabah ibadetinden sonra şofar çalınması, Roş ha-Şana'nın en göze çarpan özelliklerinden birisidir.⁵⁷

Kefaret günü anlamına gelen Yom Kippur, Roş ha-Şana ile başlayan on günlük tövbe döneminin son günüdür. Yahudi inancına göre insanların kaderi Roş ha-Şana'da yazılmakta, Kippur gününde de bu yazgılar kesinleşip mühürlenmektedir. Bu sebeple Yahudiler Kippur gününü sadece ibadet ve tefekkür ile geçirirler. Ayrıca Yahudiler bugünde, yirmi beş saatlik kefarete orucu tutarlar. Arefe günü güneş batmadan başlayan bu oruç, ertesi gün güneşin batışına kadar devam eder.

⁵³ Sevivon, "Yaşam Döngüsü ve Semboller" (Erişim 18 Kasım 2022).

⁵⁴ Mısır'dan Çıkış, 19: 16-19.

⁵⁵ Levililer, 25: 9-10.

⁵⁶ Dikme, "Semavi Dinlerde İbadete Çağrı İletişim", s. 101.

⁵⁷ Kurt-Ayık, *Dinler Tarihi*, s. 200.

Kippur'un son ibadeti olan Neila duasından sonra orucun nihayete erdiğini ifade etmek üzere şofar çalınır.⁵⁸

Çıkardığı güçlü ve ürpertici sesi sebebiyle insanda çeşitli dini duygular uyandırdığına inanılan şofar'ın, Tanrı'nın hâkimiyetini, peygamberlerin mesajını, Moriah Dağında İshak yerine koçun kurban edilmesini, Sina'da On Emrin verilmesini, yıkılan Süleyman Mabedi'ni, sürgünde çekilen acıları ve işlenmiş olunan günahlardan tövbe edip uyanışı sembolize ettiğine inanılmaktadır. Şofar çalınırken çıkarılan ritimli sesler de kendi içerisinde sembolik anlamlar barındırır. "Tekia" adı verilen uzun ve kesintisiz ses tanrısal çağrıyı, "şevarim" adı verilen üç kesik ses tanrısal güç karşısında eşyanın acziyetini, "terua" adı verilen dokuz kısa ses ise tanrısal korumayı sembolize etmektedir.⁵⁹

Sonuç

Yahudilik tarihinde mabet ve buna bağlı olarak mabet içerisindeki sembolizm müşahhas bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda sinagog içerisindeki bazı nesnelere, sahip oldukları gündelik anlamlarının ötesinde dini anlamlarla bezenmiş ve kutsalın ifade edilmesine yardımcı olmuşlardır. Söz konusu nesnelere sembolik anlamlar kazanmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Tevrat bunlardan birisidir. Yahudilerce tanrısal vahyin bir ürünü olarak kabul edilen Tevrat, oldukça detaylı anlatımlara sahip bir kitaptır. Bu anlatımlarda tanrı İsrailoğullarına yapmaları gereken her şeyi oldukça detaylı bir şekilde aktarmıştır. Günümüzde sinagogda kullanılan nesnelere bazıları da Tevrat'taki bu anlatımlara dayanmaktadır. Yahudiler atalarına Tanrı tarafından yapmaları emredilen bu nesnelere, sembolik birer unsur olarak görmüş ve onların temsillerine sinagogda yer vermişlerdir. Ahit Sandığı'nı sembolize eden Aron ha-Kodeş, Menora'yı sembolize eden Ner ha-Tamid ve Musa'ya verilen vahyi sembolize eden Sefer Tora bu nesnelere örnek olarak verilebilir. Söz konusu nesnelere Yahudiler için atalarının yaşamış olduğu dini duygu ve düşüncelerin birer mirası olarak görülmekte, dini anlamları itibarıyla de kutsal kabul edilmektedir.

Sinagog mimarisini şekillendiren kutsal nesnelere bazıları ise tarihi bir takım kişi veya olaylardan esinlenilerek sembolleştirilmiştir. Ezra'nın Tevrat okuması esnasında kullanıldığı kürsüye atfen sinagogda kullanılan teva, Yahudilerin putperestlere karşı elde ettiği zafer sonrasında tek günlük yağla sekiz gün yanan şamdanı anmak amacıyla kullanılan Hanukiya ve Yahudilerin Sina dağında tecrübe ettikleri sese karşılık geldiğine inanılan şofar bu nesnelere aittir. Kültürel ve tarihsel anlamlar barındıran bu nesnelere, dini anlamlarının yanında milli anlamlar da ihtiva etmektedir. Etnosentrik din olma özelliğine sahip Yahudilik bu ve bunun benzeri nesnelere yoluyla asırlar süren sürgün sırasında ayakta kalmıştır.

KAYNAKÇA

Adam, Baki. "Yahudilik". *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. 205-304. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

⁵⁸ Galip Atasağın, *Dinler Tarihi* (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2013), s. 186.

⁵⁹ Gürkan, *Yahudilik*, s. 210.

- Adler, Cyrus – Eisenstein, Judah David. “Menorah”. *Jewish Encyclopedia*. ed. Isidore Singer. London: Funk & Wagnalls, 1902.
- Adler, Cyrus – Eisenstein, Judah David. “Pulpit”. *Jewish Encyclopedia*. ed. Isidore Singer. Funk & Wagnalls, London, 1902.
- Alalu, Suzan. *Yahudilikte Kavram ve Değerler (Dinsel Bayramlar- Dinsel Kavramlar- Dinsel Gereçler)*. İstanbul: Gözlem Basım ve Yayın A.Ş, 1996.
- Atasağun, Galip. *Dinler Tarihi*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2013.
- Aykıt, Dursun Ali- Kurt, Ali Osman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2019.
- Başaran, İsmail. “Ahit Sandığı: Eski İsrail’in En Kutsal Ayinsel Eşyası”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 15/30, (Mart 2020), s. 236-244.
- Bayraktar, Mehmet. *Üç Dinin Tarihi*. İstanbul: Saf Yayınları, 2016.
- Behar, Rabbi Nisim. *Dini Uygulama Rehberi*, çev. Mordehay Yanar. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş, 2004.
- Besalel, Yusuf. “A-Kotel A-Maaravi”. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 2/296-546. Ankara: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş, 2001.
- Chaikin, Miriam. *Menorahs, Mezuzas and Other Jewish Symbols*. New York: Clarion Books, 1990.
- Dikme, Hüseyin. “Semavi Dinlerde İbadete Çağrı İletişim”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/1, (Şubat 2012), s. 97-114.
- Durand, Gilbert. *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Erten, Rifai. “Yahudilik’te ve Yahudi Kültüründe Şifa Anlayışı”. *Kalemname Dergisi* 5/10, (Temmuz Aralık 2020), s. 292-320.
- Eşmeli, İsmet. “Dinlerde Mabet İbadet İlişkisi (Yahudilik Örneği)”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11. Bahar 2019. 24-43.
- Güç, Ahmet. *İlahi Dinlerde Ma’bed*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1992.
- Gündüz, Şinasi, “Mecusilik”. *Yaşayan Dünya Dinleri* ed. Şinasi Gündüz. 507-527. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Gündüz, Şinasi. “Tevila”. *Din ve İnanç Sözlüğü*. 1/ 368-368. Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- Güngör Muhammed, “Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi”. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* No 1, (Kış 2017), s. 54-78.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. Ankara: İsam Yayınları, 2012.
- Jastrow. Morris vd. “Ark of Covenant”. *Jewish Encyclopedia*. ed. Isidore Singer. (London: Funk & Wagnalls, 1902.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.
- Ouaknin, Marc-Alain. *Symbols of Judaism*. New York: Barnes & Noble Books, 2000.

- Özen, Adem. *Yahudilik'te İbadet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Parrinder, Geoffrey. *Worship in the World's Religions*. London: Sheldon Press, 1974.
- Sevion. "Hanuka". Erişim 19 Kasım 2022.
http://www.sevion.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=29&Itemid=107.
- Sevion. "Yaşam Döngüsü ve Semboller". Erişim 18 Kasım 2022.
http://www.sevion.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=79&Itemid=123.
- Stefon, Matt. *Judaism: History, Belief and Practice*. New York: Britannica Educational Publishing, 2012.
- Tezokur, M. Hadi. "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. Ankara: Uluslararası Sempozyum, 2012.
- Türkoğlu, İnci. "Yahudi Geleneğinde Sinagog", *Toplumsal Tarih Dergisi* 112/4, (Nisan 2003), s. 110-117.
- Ünal, Asife. "Yahudi Düğün Gelenekleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5/2, (2016), s. 225-241.
- Yeni Vatan Gazatesi. Ahrida Sinagogu'un İstanbul Balat'da İlginç Hikayesi. Erişim 20 Kasım 2022.
<https://www.yenivatan.at/ahrida-sinagoguun-istanbul-balatda-ilginc-hikayesi/>.